

---

Сергій  
Пролєєв

## СУЧАСНИЙ ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ПАСЬЯНС

---

Питання на нашій панелі, нагадую, поставлено наступним чином: «Хто з ким і проти кого у глобальному світі XXI століття?» Ідеться про своєрідний геополітичний пасьянс сьогодення. Тема майже неосяжна, а регламент доповіді вкрай обмежений. Тому висловлюся в режимі тез, без належного розгортання і аргументації основних тверджень. Щоб, за потреби, у процесі подальшої дискусії, якої поза сумнівом заслуговує тема, розгорнути ті чи ті положення доповіді.

### Експозиція XX століття

На початку вдамся до невеликої генеалогічної реконструкції стосовно минулого, XX століття. XX століття було століттям Світової війни, яка мала у першій половині століття гарячу фазу (з певною паузою в ній на 15–20 років), а у другій половині — холодну фазу, закінчення якої припадає на 1989–1991 роки. Конфігурація світу у другій половині століття була задана ялтинсько-потсдамською системою. Хоч і вважається, що ця система підвела підсумок Світовій війні (достеменно лише її гарячій фазі), але насправді вона не була системою миру. Ялтинсько-потсдамська система була *системним розподілом світової гегемонії*, і отже, продовженням війни іншими засобами. Зокрема, у вигляді так званої «холодної війни».

У 1990-х роках світова гегемонія, образно кажучи, валялася під ногами і ніхто її не підбирав. На це можуть заперечити, що повноту гегемонії пере-

брав на себе Захід, однак це не так. Гегемонію треба здійснювати, культивувати. Реалізовувати як продуману цілеспрямовану програму. Натомість Захід сприймав свою перевагу як просту органічну властивість. От начебто «історія закінчилася» — тим, чим і мала закінчитися. Таке собі уявлення, хоч як це парадоксально, близьке до марксистської оптики розвитку людства як «природно-історичного процесу». Захід дійсно домінував, але не опікувався організацією гегемонії, здійсненням гегемонії як цілеспрямованого режиму всесвітнього панування.

Цьому органічному домінуванню Заходу був кинутий виклик ісламським тероризмом 11 вересня 2001 року. В цей день закінчилося ХХ століття і розпочалося нове — ХХІ-ше.

Важливо зазначити, що цей виклик постав у вже новому, глобальному світі, який стрімко утворювався в ті ж таки 1990-ті.

### Що маємо на сьогодні?

Отже, кілька тез, щоб бути максимально лаконічним.

**Теза перша:** На сьогодні світовий порядок, що існував донедавна, зазнав краху. Цей крах унаочнився фіаско Заходу, який не спромігся ефективно відповісти на виклики двох агресій — Росії та Ісламської держави. Відтак на місці світового порядку постав *відкритий простір змагання сил*, в яке — себто змагання — будуть залучені всі основні світові гравці. Головним призом у змаганні є світова гегемонія, яка була провідним конститутивним принципом всієї міжнародної системи (власне, порядку світового урядування) від часів закінчення Світової війни ХХ століття.

Цей порядок був започаткований як підбиття підсумків Світової війни ХХ століття, одним з його істотних виразів, як вже зазначалося, стала ялтинсько-потсдамська міжнародна політична система. Звісно, протягом існування понад півстоліття світовий порядок не залишався незмінним. Він пережив кілька істотних метаморфоз, серед яких особливо значущими були система мирного співіснування, унаочнена Гельсинкі 1975 року, та крах «соціалістичного табору» у 1989–1991 роках. Разом із тим засадовий для нього принцип світової гегемонії продовжував діяти. Нездатність Заходу, який на сьогодні грає роль світового гегемона, ефективно й дієво відповісти на виклик, яким стала передусім російська агресія, зруйнувала чинний світовий порядок.

Це не означає, однак, що сам принцип світової гегемонії перестав діяти. Крах світового порядку робить ситуацію простором, відкритим для змагання сил. Змагання за ту ж гегемонію. Цілком імовірно, що людству доведеться пережити період цього згубного, руйнівного змагання, яке оприявнить лише те, що у глобальному світі гегемонія неможлива і має поступитися місцем співіснуванню неспростовних відмінностей.

**Теза друга:** Змагання за світову гегемонію, хоч і є найбільш імовірним сценарієм найближчої геополітичної перспективи, *посутньо є архаїчним* і

не відповідає реаліям глобального світу. Глобальний світ, який слід розуміти як історично безпрецедентний світ всепланетного людства, існує як простір / *дійсність неспростовних відмінностей*. Неспростовні вони не тому, що «глибинні», «сутнісні» тощо, а тому, що принципово не можуть бути усунуті, знівельовані будь-якою універсальною підставою єдності. Відтак ключовим завданням всепланетного людства стає *вироблення формату продуктивного співіснування в режимі неспростовних відмінностей*.

**Теза третя:** Архаїчність боротьби за гегемонію робить безглуздою всю комбінаторику політичних союзів, домінування, переважних впливів, контрольованих просторів чи ресурсів тощо. Міркування про те, чи здатні США втримати свою перевагу, на що вистачить потуги Китаю, чи збережеться цілісність Євросоюзу або Росії, хто з ким поєднає зусилля для досягнення своїх політичних цілей, — все це не має принципового значення. Це все — логіка вчорашнього світу, логіка боротьби за світову гегемонію.

Натомість головною політичною (і геополітичною) задачею сучасності XXI століття стає розв'язання колізії *неможливості універсальних приписів*, з одного боку, і нагальної *потреби існування у форматі глобального світу*, себто всепланетного людства — з іншого. Бачимо протилежні інтенції, які утворюють гостру колізію. *Як можливе її розв'язання?*

**Теза четверта:** Глобальний світ не здатен триматися силою універсальних приписів. Так є вже тому, що нині відсутня інстанція, здатна як продукувати, так і легітимувати такі приписи. Універсальна нормативність — для всіх зобов'язувальне належне — може існувати лише у вигляді утримань. Або інакше — у вигляді *негативної за своїм змістом нормативності*.

Очевидна також загальна спрямованість універсальних утримань: вони покликані встановити *безконфліктний режим співіснування неспростовних відмінностей*. Основою цього має стати розв'язання споконвічного фундаментального завдання людства: приборкання насильства і вилучення його з арсеналу засобів, яким оперують світові гравці. Просто кажучи, універсальні утримання мають унеможливити війну, створити ефективний режим її запобігання. Це видатне історичне завдання, яке людство не спромоглося виконати впродовж тисячоліть своєї цивілізованої історії. Однак на сьогодні, в умовах глобального світу, його *не можна не виконати*. Або воно буде бодай більш-менш успішно розв'язане, або всепланетне людство само-знищиться.

**Теза п'ята:** Поруч із співіснуванням неспростовних відмінностей стоїть інша, не менш важлива характеристика глобального світу. Нею є *мобільність*. Історично небачена мобільність, що повсякчас зростає, тягне за собою зміну головних персонажів, що є учасниками глобальної ситуації. Все більшою мірою ними є не країни, держави та інші макроутворення, а *індивіди*. Ліпше сказати — нові індивіди, *сингулярності* (одиночності). Світ, в якому основними гравцями були національні держави, йде в минуле.

Світ, створений індустріальною цивілізацією, був світом мобілізацій. Мобілізацій будь-якого гатунку: економічних, політичних, ціннісно-світо-

глядних, споживацьких, інтелектуальних, естетичних, військових тощо. Мобілізації створювали суспільство мас і водночас трималися існуванням людей у форматі мас. На сьогодні втрачає потугу не лише національна держава, а й *суспільство мас* із властивим йому принципом мобілізації. На авансцену виходять *сингулярність, мережа і мобільність* як базові характеристики сучасної соціальності.

**Теза шоста:** Дана метаморфоза тягне за собою *глибинну зміну кордонів та розмежувань*. Тепер суто географічний критерій меж та ідентичностей втрачає свій примат. Неврахування цієї обставини зробило, зокрема, цілком неефективною популярну Гантингтонову теорію «війни цивілізацій». Спроба намалювати світову мапу цивілізацій, щоб простежити лінії «розламів», у світі мобільності приречена на дедалі очевиднішу невдачу. Розмежування, звісно, існують. Однак вони проходять не географічно, взагалі не топографічно, а соціально — всередині суспільств. Носіями цивілізаційної ідентичності стають не стільки великі колективності, окреслені певною територією, а *сингулярності* з певним культурним кодом і здатністю утворювати динамічні мережі. Великі культурно-цивілізаційні тотальності, роль яких також не можна применшувати, все ж таки є *не власне суб'єктами, а ефектами* глобального світу.

Відтак, завершуючи, на вихідне питання «Хто з ким і проти кого у глобальному світі ХХІ століття?» відповів би так: всепланетне людство проти війни, яка криється у ньому самому та інспірована неспростовними відмінностями, які є для нього конститутивними. Супутній момент, що супроводжує цю ситуацію, можна сформулювати у вигляді наступного питання: чи здатен індивід на самодіяльність, на самочинність, — чи він у глобальному світі є лише продуктом дії інших, надперсональних сил? Питання залишається на сьогодні відкритим. Означена колізія — чи спроможне всепланетне людство запобігти війні, яка загрожує його зруйнувати та унеможливити (хоч вона й іманентна його природі) — на сьогодні є, згадуючи давній вираз Талейрана, достеменною політикою. Тому на сьогодні геополітичні міркування мають розгортатися не у вигляді калькуляції можливих геополітичних пасьянсів і союзів, а у вигляді аналізу вироблення форм співіснування, які вможливають буття всепланетного людства. Все інше — не політика, а інтрига. Хоч би якою значущою, захопливою, важливою для долі окремих людей чи країн ця інтрига була.

**Валентин Лук'янець:** Ви нічого не сказали про діяльність транснаціональних корпорацій, про їхню владу, про їхні практики використання медіа та мереж як засобів владарювання (у вигляді інтернет-людей, інтернет-смарт-речей тощо). У зв'язку з цим Ваш гімн сингулярності виглядає смішно у порівнянні з тією владою, яку мають транснаціональні корпорації і які насправді ділять земну кулю відповідно до власних, згоден, гуманітарних інтересів.

**Сергій Пролєєв:** Дякую. Якщо є гарний привід, залюбки посміюся. Однак зазначу, що не співаю гімнів будь-чому, а лише аналізую наявну ситуацію.

Поняттям сингулярності я позначаю формат існування людини у глобальному світі. Головними актами, конститутивними щодо сингулярності, є вхід-вихід у мережі — тобто режим залучення до системи контактів. Якими б не були транснаціональні корпорації, держави і наддержави, можливості їх владарювання характером і властивостями сучасного світу мобільності надзвичайно обмежені. Безумовно, їхня інституційна влада не викликає заперечень (хоча принагідно зазначу, що, наприклад, антимонопольний рух та антимонопольне право — це також потужний чинник світової економіки та процесу самовідтворення ринку, який, до речі, на сьогодні також є велими підваженим феноменом). Однак як зводити до неї складні залежності та впливи глобального світу, так і перебільшувати її немає підстав. Згадаймо поділ у недавньому минулому Microsoft саме під дією антимонопольного законодавства. Вся потуга цього світового гіганта нічого не вдіяла проти норми закону. Тому якраз лякалки якимись всемогутніми корпораціями чи іншими персоніфікаціями старого хворобливого комплексу «світової закуліси», взагалі пояснення світових процесів у дусі конспірологічної свідомості — ось що здається мені насправді смішним і теоретично безсилим. Звісно, я не заторкував багатьох важливих питань влади у сучасному світі, але це цілком природно, бо висловив лише головні тези.

**Валентин Лук'янець:** Чому закінчився час національних держав — це зрозуміло. Цю проблему вирішили якраз транснаціональні корпорації. Вони відняли владу у національних держав...

**Сергій Пролеєв:** Не згоден.

**Валентин Лук'янець:** Тоді маєте сказати, чому закінчився час національних держав.

**Сергій Пролеєв:** Одна з хиб запропонованого Вами бачення зумовлена тим, що ми мислимо процеси винятково у вигляді *взаємодії суб'єктів*. Тим паче макросуб'єктів — держав, корпорацій, таємних організацій (як-от масони) тощо. Натомість щонайменше стільки ж підстав мислити реальність десуб'єктивовано. Тому питання, «хто» поклав край добі національних держав (яка, до речі, не закінчилася, а *закінчується* — це процес), є концептуально вразливим. Значущість національних держав науково-технічна революція дезавуювала значно потужніше за всі транснаціональні корпорації. Мобільність як новий режим існування, перетворення суспільства має на світ сингулярностей — ось що заперечило національну державу значно більше. Чільна роль у цьому процесі належить появі нового способу існування людей, а не якимсь макросилам у вигляді начебто всевладних корпорацій. Те, що Ви кажете, лежить на поверхні, на кшталт суперечностей національних суверенітетів та транснаціональних інтересів. Це безумовно є. Однак у розумінні сучасної ситуації я не випадково розрізнив політику і інтригу. Зараз можемо десять годин без перерви провести в розмовах на рівні інтриги: хто з ким і що буде, застосують ядерну зброю чи ні, що від цього станеться — безліч речей можна проговорювати. Це, поза сумнівом,

життєво важливі сюжети — зрештою, помремо ми чи не помремо, не бай-дужа для нас річ. Однак перспектива глобального світу все ж визначається колізією, на яку я вказав. І саме від успішності її розв'язання буде залежати подальша доля людства і саме його існування.

**Антон Фінько:** На початку свого виступу Ви зазначили, що ІДІЛ (Ісламська держава) кинула виклик Заході. Нещодавно на конференції в Тегерані я спілкувався саме з, так би мовити, ІДІЛознавцями. Ці фахівці зазначили, що відносини значно складніші. І це стосується багатьох подібних організацій — як-от брати-мусульмани чи Аль-Каїда. Наприклад, Британія є центром безлічі мусульманських фондів. Британія, яка завжди проводила, за вразом Гани Арендт, імперіалістичну політику, постійно була у центрі цих зв'язків, зокрема зв'язків з ісламоцентричними, фундаменталістськими рухами. Деякі оглядачі вважають, що це відносини не виклику, а відносини типу «брат мій — ворог мій». Так само, до речі, і деякі російські високопосадовці висловлювали симпатії до екстремістських ісламських рухів, наприклад, до ісламістів Узбекистану. Чи маємо ми підстави вважати, що тут така однозначна картина виклику чи тут стосунки радше симбіотичні?

**Сергій Пролєсв:** Дякую за питання. Безумовно, я з Вами згоден щодо складних стосунків залежності у цій царині. Я мав на увазі приклади агресії Росії та ІДІЛ передусім як виклики світовому порядку, які його зруйнували. Захід, першою чергою США, в цьому судженні фігурували, по суті, як головні відповідальні за збереження цього світового порядку — місія, з якою вони не впоралися. При цьому, я не простежував генеалогії зв'язків екстремістських ісламських рухів з західними країнами. Міг би навіть посилити Вашу думку. Йдеться не просто про існування фондів, джерел фінансування ісламських рухів у західних країнах чи про підтримку їх певними політичними силами на Заході. Взагалі те явище, яке не зовсім точно називають ісламським тероризмом, є тінню практики західного панування у світі ще від часів колоніальної доби. Тероризм постає як ідеологічний наслідок тієї системи світу, в якій незаперечно домінував Захід. Тут зв'язок навіть глибший, ідейний. Однак цей стосунок «ворог мій — брат мій» чи навпаки — він взагалі характерний для історії модерного Заходу. І хоч як це парадоксально — не останньою чергою внаслідок модерного принципу толерантності. Згадаймо — щоб не занурюватися у товщу століть — бодай початок минулого, ХХ століття. Та страшна більшовицька Росія, про яку казав Мирослав Володимирович, яка нажахала Захід і мала стати колискою світової революції і з якою Захід не знав що робити, вона була створена самим Заходом в тому сенсі, що найрадикальніша опозиція царському режиму спокійно жила на Заході (до речі, і в союзних царській Росії державах), звідти вела пропаганду, там оформлювалася ідейно, працювала. Якби Захід не дав їй прихисток, то не було б невдовзі цього жажіття для нього. Тому такі колізії та парадоксальні зв'язки (й не тільки щодо цього прикладу) взагалі властиві західній історії. Це своєрідна родова риса Заходу.

**Микола Симчик:** Ви казали про майбутню ключову роль сингулярності — що індивіди будуть все вирішувати. Але яким чином це може відбуватися? Через який механізм індивіди можуть вплинути на макроподії — на те, чи буде війна, чи ні?

**Сергій Пролеєв:** По-перше, на жаль, війна буде, і не одна.

**Мирослав Попович:** Дякую, Сергію Вікторовичу, за звістку.

**Сергій Пролеєв:** Перепрошую за сумне повідомлення. Війна буде, тому що війна вже відбувається, вона триває. Ми в ній перебуваємо — і це стосується не лише України, в тому-то й проблема. Коли кажуть про війну, то що мають на увазі? Наше уявлення пов'язане з макровеличинами: війна — те, що оголошує держава; війна — те, що породжується певними політичними союзами та суперечностями. І в цьому індивід, звісно, губиться як несумірна величина. Однак ситуація значно складніша. Сама війна, згадаймо хрестоматійне, розпочинається у головах і, зрештою, відбувається насамперед всередині індивідів. До того ж і поняття індивіда треба проблематизувати. От ми тут зібралися — певні особи, конкретні тілесні індивіди. Це начебто факт. Однак чи цей емпіричний факт є *дійсністю*? Не випадково мій виступ завершився постановкою питання: чи спроможний (і на яких засадах) сучасний індивід до самочинності. Поняття сингулярності покликане якраз не просто позначити людського індивіда (для цього вистачає понять), а позначити певний шлях, розв'язання даної колізії людської самочинності в умовах глобального світу. Бо очевидно, що класичні форми обґрунтування автономії індивіда — самість, особистість, ідентичність — на сьогодні втратили дієвість. Однак чи постане нова форма — це відкрите питання. І якщо вона постане, то це і буде зупиненням війни. Не ті чи ті індивідуальні зусилля (щодо цього не буду вигадувати рецептів), а сам новий дієвий спосіб існування людської автономії. Не хочу вдаватися до натуральних ілюстрацій, але уявіть собі, що всі особи стали пацифістами і не йдуть на війну. Уряд оголошує, а вони не воюють — всі, по всі боки кордонів. Звісно, є потужні соціальні інститути, які здатні індивідуальною волею нехтувати і примушувати до певних дій. Однак можливості інститутів, зрештою, обмежені, вони далеко не всесильні. Це велика ілюзія, що ми живемо в дійсності, яку створюють рішення урядів, діяльність економічних макроінститутів тощо. Вони щонайбільше *впливають* на реальність, а не створюють її. Тому мені йдеться не про реакції індивідів на війну, скажімо, оголошену урядом. Це ситуація заздалегідь програшна, можливості впливу вкрай обмежені. Йдеться про стан самої соціальності, яка уможливорює певні дії соціальних інститутів (урядів зокрема) чи робить їх неможливими. Саме тут полягає головний ефект сингулярності. Тому йдеться не про змагання індивідуального суб'єкта з загальним суб'єктом (тією ж державою). Тут вочевидь сили нерівні, хіба що маємо приклад героїчного вчинку, який надихає, створює моральний зразок тощо. Тоді теж буде досягнуто ефекту, але істотно іншого гатунку.

**Марина Столяр:** Мене дуже зацікавила Ваша доповідь, оскільки кілька днів тому довго спілкувалася з колишнім афганцем. Він розповідав, що таке війна і як вона відбувається, і це аж ніяк не вкладалося в узвичаєні уявлення. Коли Ви зараз сказали про феномен сингулярності, я нарешті усвідомила, що вже афганська війна демонструвала зовсім інші відносини. Вони на індивідуальному рівні домовлялися з моджахедами, з різними групами. Бойові дії відбуваються, мають бути якісь втрати — ось вони визначали якихось алкоголіків, наркоманів, і з того боку подібним чином. Тобто війна постала не як зіткнення держав, а як таке собі мереживо індивідуальних взаємодій, в яких навіть між ворогуючими сторонами виникало подекуди щось на зразок партнерства. Застосоване Вами поняття сингулярності допомогло мені усвідомити цю незвичну картину.

**Олександр Литвинов:** У продовження попереднього виступу я, як людина з Луганська, можу навести приклади вже не з афганської, а з нинішньої війни. Між блокпостами сторін відбувається постійна, конкретна торгівля геть усім. Від продуктів і медикаментів до навіть, хоч як це прикро, життів людей (подібно до розказаного моєю колегою). Це та правда, яка прозирає з-під узвичаєних уявлень про щось людське, патріотичне тощо. Це ті реалії, які існують сьогодні. Той Афганістан, на жаль, у нас вдома. І тут, принагідно, хотів би запитати : чи не пропустили ми в нашій розмові категорію розуму, яку ніхто сьогодні не згадав. Бо таке враження, що нині відбувається гобсівська війна «всіх проти всіх». Але ж Гобс казав, що це властиве природному станові — додержавному, майже напівтваринному. З іншого боку, зростання ролі індивіда ми теж не можемо заперечити. Маємо кричущу суперечність: з одного боку, ми знаємо ледь не дату польоту людини на Марс — цієї високої звитяги, яка виявляє людську креативність, засвідчує людське в людини, а з іншого — бачимо бійку архаїчних систем мислення та дії на кшталт принципу переваги сили, терору й т. ін. Чому ми не згадали про розум? Може, саме він виявиться (попри відомі обмеженості проекту модерну) надієвішою силою?

**Сергій Пролєсв:** Безумовно, розум потрібен. Потрібен зараз і буде потрібен надалі. Однак у виступі я наголошував, що глобальний світ — це світ неусувних відмінностей. Розум є різний. Не просто різні «типи раціональності» — глибоко відмінні рівні, формати розумності. В цьому сенсі, розум сам із собою конфліктує не менше, ніж з іншими — позараціональними — силами. Розум різний. Так от — який нам потрібен розум? Зокрема, і той розум, який розуміє, що універсалістські проекти, які передбачають певну гомогенізацію людства й існують у вигляді універсальних приписів, не придатні для глобального світу та самоорганізації всепланетного людства. Щоб зрозуміти це, теж потрібен розум. А не знов і знов запускати ці проекти, знов і знов намагатися утвердити тепер уже свою гегемонію у світі. Також надзвичайно потужний розум потрібен для того, щоб виробити універсальні утримання, які мають прийти на зміну світові універсальних приписів.



Я зовсім не відкидаю універсальність як таку, як конститутивний чинник для глобального світу. Лише наголошую, що вона має отримати негативний характер — не позитивних приписів, а утримань. Для відкриття їх і дотримання, для вироблення режиму існування в цьому вельми незвичному світі утримань замість приписів потрібен неабиякий розум. Бо на сьогодні навіть для того, щоб це конкретно уявити, розуму не зовсім вистачає. Особливо у тих лідерів, яким він передусім потрібен.

**Валерія Корабльова:** Мені хотілося б у контексті нашого обговорення звернутися до практичних аспектів. У зв'язку з цим хотіла б відреагувати на тезу щодо особливостей сучасного світу. Мені здається, що ХХІ століття якраз відзначається підважуванням сингулярної картини світу, тому є думка, що це візія західних інтелектуалів. Що глобальний світ — це розтягнутий до планетарних масштабів західний світ. Звісно, існують реальні підстави для того, про що ми говорили, — мережність, сингулярність тощо. Але сьогодні вони підважуються, в тому числі всередині самого західного світу. Потенціал спільнотності ще не вичерпаний. Ідеться не лише про національну державу, про кризу якої говорять (що є вельми дискусійним питанням), а про спільнотність як таку, про потенціал солідарності, про що казав Мирослав Володимирович. Дякую за те, що згадали лозунг Великої Французької революції, бо про свободу та рівність багато говорять у західному світі, а от братерство ледь згадують. Сенса французького слова *fraternité* близький до *caritas*, що означає, зокрема «небайдужість один до одного» і є протилежним автономності західного дієвця, що є ахілесовою п'ятою лібералізму, який надуніверсалізує індивідуальну свободу. Український Майдан, можливо, вказав нам вихід, надавши приклад цього сучасного *caritas*, коли індивід не розчиняється в масі, і разом з тим постає потужна спільна дія. Не менший запит на солідарність походить і з екологічної проблеми — бо лише об'єднавши зусилля, людство взагалі здатне вижити.

**Петро Йолон:** Хочу заторкнути проблему, яка має чільне значення для ХХІ століття. Мирослав Володимирович у своїй книзі виділяє три кризи. Кожна з них закінчилася великими збуреннями, зокрема Перша і Друга світові війни. Я хотів би поняття кризи застосувати також і до тих наслідків, що їх мають спроби встановлювати і регулювати світовий порядок. Люди добре розуміють, що війна — це погано. Великі руйнації, жертви, занепад. Тому після Першої світової війни була створена Ліга націй як інструмент запобігання війні. Друга світова війна показала, що це рішення, яке не здатне нічому зарадити. Міркували так: зберуться представники всіх держав, разом обговорять, поміркують і на підставі розуму, як зазначав один з наших учасників, ухвалять конструктивне рішення. Але Німеччина спокійно вийшла з Ліги націй, і та нічого не змогла вдіяти. Після Другої світової війни також вирішили створити орган для запобігання політичним, економічним, гуманітарним катастрофам у світі. Врахували невдалий досвід Ліги націй і до дипломатичного чинника додали силовий — створили Раду безпеки, якій на-

дали повноваження діяти не лише дипломатично, а й із застосуванням військової сили. Це мало свій ефект: якщо після Першої світової мир тривав лише 20 років, то після Другої людство прожило без великих воєн значно довше. Але й ця система виявилася вразливою, оскільки не стосувалася тих п'яти країн, які є постійними членами Ради безпеки і мають право вето на рішення Ради. А як показав досвід, і серед цих країн можуть бути агресори, і ООН не має інструментів для їх приборкання. Це на сьогодні головна проблема. Знайде людство спосіб, як приборкати агресора серед постійних членів Ради безпеки, буде все гаразд. Не знайде — у XXI столітті людство чекають не просто великі, а надвеликі проблеми. Але, вочевидь, тут лише дипломатичних засобів та інших часткових, як от санкції, недостатньо. Потрібні більш глобальні заходи силового характеру.

**Олексій Панич:** Кажучи про зміну суб'єктності в сучасному світі, не слід забувати, що так само активно переосмислюється поняття війни. Перший імпульс іде від Просвітництва і полягає в ідеях гуманізації війни. Коли Лоренс Стерн пише, що протистояння армій могло б скористатися досвідом сільської бійки й визначати переможця битви не за кількістю мертвих тіл, а за кількістю розбитих носів, — це спосіб якщо й не запобігти війні як такій (що, мабуть, неможливо), але зробити її гуманнішою. Цей імпульс триває до сьогодні і буде лише підсилюватися у XXI столітті. І друга можливість — збільшення суб'єктів війни, в якій беруть участь не лише держави, а й інші утворення. Як-от уже згадані транснаціональні корпорації. Чи, скажімо, війна Аль-Каїди проти США. Це той виклик, з яким держава часто не може впоратися, оскільки супротивник не позиційований у звичний спосіб. Маємо потужну систему, проти якої діє мобільна мережа, яка повсякчас змінює свій формат і розміри. І разом зі зміною розмірів змінюються її властивості: коли велика — набуває потуги, коли мала — просто розсипається і неначе зникає. Перехідні моделі — це якраз гібридна війна. Хто веде гібридну війну? Держава її не веде. Ведуть якісь структури, мережа, що користується непрямую підтримкою певної держави. Відтак питання, яке постає у XXI столітті, полягає не в тому, щоб позбутися війни як такої, а в тому, щоб зробити війну максимально безкровною. Щоб люди втрачали не життя, а репутацію, інформацію, доходи тощо. Все це буде менш нелюдяно, ніж прямі життєві втрати.

**Анатолій Єрмоленко:** Що стосується універсалізму: говорити, що універсалізм «теоретично-небезпечний», як мінімум, науково некоректно. Адже європейський політично-етичний універсалізм, що тягне свій родовід принаймні від космополітизму стоїків, — це не уніфікація, не стандартизація соціокультурних життєвих форм, а той шар будь-якої культури, який виникає на певному етапі її розвитку, що пов'язаний із принципом універсалізації. Цей принцип реалізується в золотому правилі моральності великих релігій осьового часу, категоричному імперативі Канта і, нарешті, у принципі дискурсу комунікативної філософії, який є тестом для перевірки на

значущість цих соціокультурних життєвих форм. Не треба плутати універсалізацію і уніфікацію, тим паче універсалізм — з імперіалізмом. Справді, тоталітарні утопії і нацизму, фашизму, і комунізму претендували на світове панування, однак це не має жодного стосунку до принципу універсалізації. І, як уже зазначалося, небезпеки чатують на нас якраз у партикуляристській редукції цього принципу, у зведенні європейського універсалізму до партикулярних життєвих форм. Ще раз нагадаю боротьбу з космополітизмом за радянських часів. До того ж, що стосується Німеччини, то варто звернутися до досліджень самих німців, зокрема до твору, який я цитував, а саме до праці «Руйнація моральної самосвідомості: шанс чи загроза. Практична філософія в Німеччині після націонал-соціалізму», авторами якої є найвидатніші філософи сучасності.

**Олег Білий:** Дозволю собі кілька слів також сказати. Перше стосується доповіді Мирослава Поповича і стосується твердження про неможливість маркувати політичні рухи сучасності. Мені здається, що такий мікс або конгломерат ідейних настанов вже виявив себе на початку ХХ століття у форматі масових політичних рухів, на ґрунті яких утвердилися і нацизм, і фашизм, і комунізм. Не випадково у своїй промові 1923 року Гебельс порівняв Гітлера і Леніна, і це порівняння означало утвердження нового стилю політичної поведінки в Європі. Пізніше це відбилося у двох визначеннях: нацизму як консервативної революції і комунізму як радикальної революції. Продуктом цих масових рухів, хоч як це парадоксально, була расистська теорія в різних її формах. У комунізмі існував класовий, соціальний, а пізніше номенклатурний расизм. Який тепер — маю на увазі Путіна — переріс в націонал-соціалізм. Бо путінівський режим демонструє відвертий національний расизм у вигляді «русского мира». Друга моя ремарка стосується проблеми гегемонії. Існує ілюзія, що після Другої світової війни виникла глобальна гегемонія США. Це неточно, тому що ототожнювати Бреттон-Вудську систему фінансових взаємин зі світовою гегемонією помилково, оскільки тут бракує військової компоненти. Ми ж маємо на сьогодні боротьбу за регіональну гегемонію з боку путінівської Росії.

---

*Сергій Пролеєв — доктор філософських наук, провідний науковий співробітник відділу філософії культури, етики та естетики Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України, президент Українського філософського фонду.*

---